

Het geslacht Pechlin en de faam van het huis Angola

Arie A. Manten* en C.L. ten Cate**

* Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

** Eykmanlaan 28, 3571 JT Utrecht

Soms brengen zeer verschillende vertrekpunten twee onderzoekers op een gemeenschappelijk spoor. Dat gebeurde met ons waar het de familie Pechlin betrof.

Een in scherts gebruikte naam voor een in Breukelen gevestigd huis was in dit geval een van de vertrekpunten. Tijdens de vroeg-18de eeuw woonde Jacob Campo Weijerman, de meest geduchte satirische schrijver in het Nederlandse taalgebied, enige tijd in Breukelen.¹ Hij huurde een huis, gelegen aan de oever van de Vecht, aan de Clapstraat (thans Herenstraat geheten).² In een aantal van zijn publikaties treffen we bloemrijke metaforische verwijzingen aan naar personen, toestanden en huizen in en rond Breukelen. Een van deze werken gaat over "de Reus Kakus", in wie de dubieuze boekhandelaar en huisjesmelker Jacobus Lindenbergh werd herkend.¹ Hij woonde in Breukelen in een herenhuis, dat sinds lang bekend staat onder de naam (Nieuw-)Hogerlust. Weijerman duidde dat "Spookpaleys der Vegt" echter afwisselend aan als Paddesteyn, Slakkenburg en Kleyn Angola.³ In deze laatste naam lag een verwijzing besloten naar een bestaand pand, dat ten noorden van Breukelen in de Vechtstreek was gelegen.

Het echte *Angola* was een buitenhuis in de gerechtsheerlijkheid Mijnden, tegenover Nieuwersluis, dat in het bezit was van de *familie Pechlin*. Waarom refereerde Weijerman in relatie tot Lindenbergh aan dat huis Angola, waar deze gewiekste zakenman als zodanig niets mee te maken had? Mej. Dr. I.H. van Eeghen veronderstelde, dat destijds op Angola wel iemand gewoond zou hebben, die iets op zijn kerfstok had.³ Door bij de lezers gedachtenassociaties op te roepen met "Angolese" toestanden, versterkte de hekelschrijver zijn beeldvorming omtrent Lindenbergh.

In de oude dorpskerk van Breukelen is Gustavus Adolphus Pechlin begraven, over wie nogal vreemde verhalen de ronde deden.^{4,5}

Door deze combinatie van gegevens werd de belangstelling van de eerstgenoemde auteur van dit artikel voor de familie Pechlin gewekt.

De interesse van de tweede auteur voor Pechlin begon met het kijken naar worstevellen.⁶ Het komt van tijd tot tijd voor dat op de buitenzijde van worsten, die in een natuurdarm zijn gestopt, over de lengterichting een patroon herkenbaar is dat enigszins doet denken aan het oppervlak van een vingerhoed. Vooral op Gelderse rookworst kan deze tekening vanwege het door nitriet sterk roodgekleurde vlees duidelijk uitkomen. Het blijkt hier te gaan om lymfkliertjes van de darm, die gelegen zijn in plaatvormige verhogingen en daarom in de anatomie "Peyerse platen" worden genoemd. De in zijn tijd belangrijke Zwitsers-Duitse geneeskundige Johann Conrad Brunner (1653 - 1727) wist echter al te melden, dat een aantal jaren vóórdat J.C. Peyer deze kliertjes ontdekte, ze reeds beschreven, afgebeeld en geïnterpreteerd waren door de medicus J.N. Pechlin (broer van de hiervoor genoemde G.A. Pechlin) en ze dus eigenlijk de darmklierplaten van Pechlin behoorden te heten.⁷ Als wetenschappelijk hoofdmedewerker van de Faculteit der Diergeneeskunde, Rijksuniversiteit te Utrecht, verdiepte de co-auteur van dit artikel zich vervolgens in persoon en werk van deze Pechlin.^{6,8}

Voorgeschiedenis

In de 16de eeuw woonde de familie Pechlin in Duitsland. Ze heet echter af te stammen van ene uit Normandië afkomstige Steven Pechlin.⁹

In het eerste kwart van de 16de eeuw was Maarten Pechlin, een rechtstreekse voorvader van de broers J.N. en G.A. Pechlin, een vermaarde zee rover op de Noord- en Oostzee.

Hij had zijn basis op het eiland Fehmarn in de Oostzee. Van hem wordt gezegd dat hij eens op één dag twaalf koopvaardischepen, die onderweg waren naar Zweden, buit wist te maken en daarbij 105 opvarenden "overboord gehauwen" heeft (zoals dat in de vaktaal blijkbaar heette).¹⁰ Het familiewapen van het geslacht Pechlin herinnert aan deze "maritieme" afkomst; het toont een over het water schrijdende leeuw (Afbeelding 1). Dat wapen komt voor op een bijzonder fraaie verguld-zilveren geboortepening van J.N. Pechlin, welke zich in een particuliere penningverzameling van de familie Beelaerts van Blokland bevindt.⁶ Het Koninklijk Kabinet voor Penningen in Den Haag bezit eveneens een exemplaar van deze penning.

De nazaten van de piraat Maarten Pechlin vestigden zich in Mecklenburg.⁹

Van 1642 tot 1689 was Johannes Pechlin, afkomstig uit Rostock (een belangrijke Duitse handelsstad aan de Oostzee), Luthers predikant te Leiden. Hij was gehuwd met Elisabeth Gijssens, die in Keulen geboren was, maar vóór haar huwelijk in Loenen woonde.¹¹ Deze Elisabeth Pechlin-Gijssens was voor éénderde deel eigenaresse van een boerderij met dertig morgen land binnen de gerechtsheerlijkheid Mijnden. Zij legde dus de band tussen de Pechlins en de Vechtstreek.

Afb. 1. De geboortepening van Johannes Nicolaus Pechlin, met onderin het familiewapen: een leeuw, die over golven loopt.

De medicus Johann Nicolaas Pechlin (in het Latijn Johannes Nicolaus Pechlinus), hun oudste zoon, werd eind 1646 te Leiden geboren. Een tweede zoon, geboren in de nazomer van 1648, was Gustaaf Adolf (ook wel verlatijnt tot Gustavus Adolphus) Pechlin, die later in Breukelen begraven werd; hij bewoonde de hofstede Angola in Mijnden, waar we het in de inleiding van dit artikel over hadden. Een derde zoon, Coenraad (Conrado) Pechlin (1655 - 1706), woonde indertijd op de hofstede Lix-Boa, eveneens in Mijnden, vlak naast Angola,⁶ welke hofstede voor de helft eigendom was van hemzelf en voor de helft van zijn jongste broer Petrus Gerhardus (Pedro, geboren in 1657).¹¹ Toen Coenraad overleed bleef zijn weduwe daar wonen.

Gustaaf Adolf Pechlin

G.A. Pechlin had een onrustige, creatieve geest, die heel wat grappen en grollen heeft uitgedacht. Hij was, zo schreef men, "in zijn leven een man, die door zijn wonderlijke, nooit gehoorde fantasiën en snakerijen zich alom zeer berucht had weten te maken".⁴

Blijkbaar was deze Pechlin in gedachten ook vaak bezig met de dood, in het bijzonder met zijn eigen dood. Hij wenste in de dorpskerk van Breukelen te ruste te worden gelegd en de zekerheid te hebben dat zijn begrafenis geheel volgens zijn wensen zou plaatsvinden. Daarom bestelde hij al tijdens zijn leven zijn doodskist. Bij wijze van generale repetitie liet hij zich vervolgens, in die kist liggend, door zijn koetsier van zijn huis Angola naar de Breukelse Pieterskerk rijden (en weer terug).⁵ Een dergelijk excentriek gedrag maakte bij de dorpsbevolking nogal wat tongen los.

Enkele jaren na dit voorval trad de Vecht weer eens buiten zijn oevers. Het woelige rivierwater richtte chaotische toestanden aan. In Nieuwersluis spoelde een doodskist aan zonder lijk. Dat veroorzaakte wel enige schrikreacties. Het raadsel werd opgelost, toen de knecht van Pechlin de autoriteiten kwam vertellen dat het de kist van zijn heer was.⁵

Wanneer Gustaaf Adolf Pechlin overleed is niet bekend, maar het moet nà 1710 zijn geweest.¹¹ In de Breukelse Pieterskerk ligt nog - achter de grote tombe van Johan Ortt, heer van Nijenrode - de grafsteen van deze Pechlin, hoewel niet meer op zijn oorspronkelijke plaats. Op de zerk staan bovenaan slechts de raadselachtige woorden: "ALLEEN, IN, RUST". Onderaan de steen staat de volledige naam Gustavus Adolphus Pechlin, geheel in koper uitgevoerd. Een koperen cirkel, 55 centimeter breed en 3 centimeter hoog, met als middelpunt een koperen ster met een doorsnede van 5 centimeter, versiert deze grafzerk.

Angola werd Gelderrust

In 1718 erfden drie dochters van Coenraad Pechlin (Clara Elisabeth, Agatha en Johanna Maria) het huis Angola van hun oom Pedro.¹¹ Op 23 september 1722 verkochten Clara Elisabeth en Agatha Pechlin en Diederich Garlich, weduwnaar van Johanna Maria Pechlin, het aan de Amsterdammer Jan van Hern.

In de jaren waarin Weijerman in Breukelen woonde, was Angola dus eigendom van de familie Van Hern. Zij wijzigden de naam van het huis - wanneer is niet bekend - in Gelderrust, blijkbaar omdat de oude naam in hun ogen te belastend was.

Toen Weijerman in 1729 het huis van Lindenbergh aanduidde als Kleyn Angola verwees hij dus naar een *oude* situatie. Het kan niet anders of hij, met zijn mateloze interesse voor mensen die buiten de platgelopen paden traden, had zich uitvoerig laten informeren over de excentrieke Pechlin van Angola.

In 1736 kwam Angola voor een bedrag van 4000 guldens weer terug in het bezit van de familie Pechlin, namelijk van Agatha Pechlin, weduwe van Hendrick Rauwenhoff, en de met haar samenwonende ongehuwde Clara Elisabeth Pechlin. Op 2 oktober 1736 passeerde de "coopconditie van dato 17 Aug. 1736" voor schout Cornelis van Steenwijck en twee schepenen van de "Heerlijkheid ende geregte van Meijnden". Omdat over de woonplaats van de beide zusters niets werd gezegd, vermoed ik dat zij vielen onder de genoemde heerlijkheid Mijnden. Als verkoper maakte Dirck Bleekers zijn opwachting, mede als last- en procuratiehouder van zijn huisvrouw Geertruij van Hern, erfgename van Jan van Hern, zoals hij kon aantonen met een door een Amsterdams notaris afgegeven document. Het onroerend goed werd toen omschreven als "een buytenplaats met sijn Huysinge, bepotinge ende beplantinge sijnde groot omtrent Elff morgen, staande ende gelegen in mijnden aande Vegt omtrent breukelen, van ouds genaamt Angola en nu Gelderrust".¹²

Johann Nicolaas Pechlin

Gustaaf Adolfs broer J.N. Pechlin studeerde schone letteren en geneeskunde aan de universiteit van Leiden. In 1667 werd hij doctor in de medische wetenschappen. Op voorspraak van zijn Leidse leermeester Johann Frederik Gronov (Gronovius) woonde hij daarna enige tijd in Padua, in Italië, bij de destijds beroemde Octavio Ferrari. Vervolgens was J.N. Pechlin weer enige tijd in Nederland werkzaam.

In deze Nederlandse periode schreef hij zijn grote werk *De Purgantium medicamentorum facultatibus*, in druk verschenen in 1672. Daarin komt op de tweede plaat een gravure voor van een dunne darm van een varken met daarop aangegeven rijen klierplaten. Uit het bijschrift blijkt bovendien, dat Pechlin hun verband met het lymfvaatstelsel had onderkend.

J.N. Pechlin was J.C. Peyer dus inderdaad vijf jaar voor in het beschrijven en afbeelden van de darmlymfklierplaten. Om nog niet opgehelderde redenen is Pechlins ontdekking echter snel in het vergeetboek geraakt. Misschien omdat in zijn boek de beschrijving der lymfklierplaten te veel weggedrukt stond tussen een overmaat van gegevens over de eigenschappen en effecten der in die tijd bekende laxeermiddelen, terwijl Peyer een speciale publikatie aan deze klierplaten wijdde.⁶ Brunner schreef nog wel over de "Pechliaanse oftewel Peyerse klieren",⁷ maar hij kreeg nauwelijks navolging. Pechlin ontging de eigenlijk hem toekomende eer.

Het boek van Pechlin, dat door mede-wetenschappers zeer gunstig beoordeeld werd, had ook een positief gevolg: de bekendheid, die hij er als medicus door verwierf, bracht Christiaan Albert Hertog van Holstein-Gottorf er toe Pechlin in 1673 uit te nodigen hoogleraar in de medicijnen en de botanie te worden aan de universiteit van Kiel. Daar ondervond hij echter weldra grote moeilijkheden door het "slechte humeur" van een collega hoogleraar in de medicijnen, Jan Daniël Major. In 1679 huwde Johann Nicolaas Pechlin met Anna Dorothea Langeclot, dochter van de lijfarts van de hertog, die hij na diens dood in 1682 opvolgde. In de jaren daarna liet hij de universiteit regelmatig weten, dat hij vanwege zijn positie aan het hof niet ter beschikking kon staan voor zijn professoraat. In 1686 werd Pechlin bibliothecaris van de Gottorfer bibliotheek.¹³

Behalve op medisch gebied heeft hij zich eveneens uitgebreid op poëtisch en theologisch terrein bewogen, het laatste dusdanig, dat er gezegd werd "dat men atheïst zou worden wanneer men zijn werken las". Enerzijds werd hem in het Latijn toegedicht, dat hem "grapjes en geestigheden omfladderden", anderzijds kon hij zich ook zeer stekelig en dubbelzinnig uiten. De opmerkelijke combinatie aan eigenschappen, welke zijn broer Gustaaf Adolf in huize Angola kenmerkten, was bij hem dus ook in zekere mate aanwezig.

In 1698 begeleidde J.N. Pechlin de hertog van Holstein naar Stockholm. Daarna werd hij nog twee maal uitgenodigd naar het Zweedse hof in Stockholm te reizen, waar hij in februari 1706 overleed.¹⁴

Een kleinzoon van hem, Karl Frederik Pechlin, die in de adelstand was verheven, was een bekend Zweeds politicus en "demagoog". Het liep echter slecht met hem af, want hij stierf in de gevangenis wegens de ernstige verdenking, dat hij het brein was achter de adellijke samenzwering welke leidde tot de moord op de Zweedse koning Gustaaf III op 16 maart 1792.¹⁵

Vanaf zijn troonsbestijging in 1771 probeerde Gustaaf III als een verlicht despoot te regeren, wat hem de bittere vijandschap van de Zweedse adel bezorgde. Na de Franse Revolutie streefde hij er naar zich aan het hoofd van een Europese tegenbeweging te plaatsen, die moest trachten de nieuwe ontwikkelingen te keren. De Zweedse Rijksdag weigerde echter hem daarin te steunen en begon mogelijkheden te zoeken zich van deze koning te ontdoen. In die sfeer ontwikkelde zich het complot waaraan F.P. Pechlin deel had.

Deze laatste geschiedenis werd door de Italiaanse componist Giuseppe Verdi verwerkt in zijn opera "Un ballo in Maschera"(1859).

Conclusie

Ons onderzoek leidde niet naar een vroeg 18de-eeuwse bewoner van de hofstede Angola, die "iets op zijn kerfstok had". Maar Weijerman pikte wel andere hem boeiende verhalen op over een bewoner van Angola, die zonder meer een uitzonderlijk en spraakmakend personage genoemd mocht worden en die bovendien uit een bijzondere familie stamde.

In de omgeving van Breukelen woonde een enkele keer vaker een opvallend buitenissig persoon. Eén bepaalde vergelijking dringt zich in het bijzonder op.

De broers G.A. en J.N. Pechlin leefden twee eeuwen vóór L.C. Dudok de Wit, alias Kees de Tippelaar, in Breukelen en ver daarbuiten een bekende persoonlijkheid.¹⁶ Zowel Gustaaf Adolf Pechlin als Kees Dudok de Wit waren onconventionele mannen, die hun reputatie onder meer dankten aan de ongewone dingen die zij deden en de grappen die zij uithaalden.

We mogen stellen dat, vooral vanwege het snaakse gedrag van Gustaaf Adolf Pechlin, tijdens de Breukelse periode van Weijerman van het huis Angola nog een zelfde soort uitstraling uitging als van het Vecht buiten Slangevecht toen Kees de Tippelaar daar woonde - en nog lang daarna.

Dat kan misschien verklaren waarom Weijerman er toe kwam het huis van de omstreden Jacob Lindenbergh soms Kleyn Angola te noemen.

Noten

- 1 G. Maréchal, 1992. Jacob Campo Weijerman (1677 - 1647). Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 4, blz. 218 - 226.
- 2 A.A. Mantén, 1993. De Clapstraat te Breukelen. Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weijerman, jaargang 16, nr. 1, blz. 1 - 8.
- 3 J.W. Gunning, 1993. Jacob Campo Weijerman en het huis van Jacob Lindenbergh. Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weijerman, jaargang 16, nr. 1, blz. 8 - 10.
- 4 C.J. Naerebout, 1921. De Hervormde Kerk te Breukelen. Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake", 1921, blz. 28 - 37, in het bijzonder blz. 33.
- 5 F.J. ter Beek, 1985 (voltooid door E.B.J. Postma). De Hervormde kerk te Breukelen. Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake", 1985, blz. 24 - 44, in het bijzonder blz. 33.
- 6 C.L. ten Cate, 1967. Darmen met "Peyerse platen" (van Gelderse rookworst naar Hippocrates). Tijdschrift voor Diergeneeskunde, jaargang 92, nr. 23, blz. 1579 - 1607.
- 7 Zie vermeldingen van J.N. Pechlin in de uitvoerige correspondentie van J.C. Brunner, gepubliceerd in C. Brunner und W. von Muralt, 1919. Aus den Briefen hervorragender Schweizer Aerzte des 17. Jahrhunderts. Basel, blz. 18, 121, 205 en 208.
- 8 C.L. ten Cate, 1969. Casings with "patches of Peyer" - Peri Adenoon. Janus - Revue internationale de l'histoire des sciences, de la médecine, de la pharmacie et de la tech-

- nique, jaargang 56, nr. 1 - 2, blz. 22 - 45.
- 9 J. Mollerus, 1744. *Cimbria Literata, sive scriptorum ducatus utriusque Slesvicensis et Holsatici literaria*. Hauniae (= Kopenhagen), deel 2, blz. 633 - 639.
 - 10 Deel 25 van de *Allgemeine Deutsche Biographie*, in 1887 in Leipzig gepubliceerd, noemt op blz. 307 en 308 Maarten Pechlin "einer der wildesten und blutigsten Corsaren der Nord- und Ostsee in dem ersten Viertel des 16. Jahrhunderts . . . In einem Tage hatte Pechlin zwölf Kauffahrer, die nach Schweden fuhren, genommen und 105 Mann über Bord gehauen . . . Die Flagge Pechlins wurde nach seinem Tode in 1526 in der Marienkirche zu Lubeck aufgehängt . . .".
 - 11 P. van Eeghen, 1962. Pechlin - Gijssens. *De Nederlandsche Leeuw*. Maandblad van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, jaargang 79, nr. 8, kolommen 325 - 326.
 - 12 Archief Dorpsgerechten (Rijksarchief te Utrecht), inv. nr. 1561, Gerecht Mijnden, *Protocolen van akten, etc.*, fol. 32 verso en 33 recto en verso.
 - 13 F. Volbehr und W. Weijl, 1956. *Professoren und Dozenten der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel (1665 - 1954)*. Kiel, blz. 74.
 - 14 C.G. Joecher, 1751. *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Leipzig, deel III, blz. 1339, 1479, deel IV, blz. 539.
 - 15 *Encyclopedia Britannica*, uitgave 1911: ". . . it was fairly certain that Pechlin was at the bottom of the plot for murdering Gustavus III in 1792 . . .".
 - 16 A.A. Mantén en T. Verkuil Sr, 1993. *Een Veelzijdig en Buitenissig Heer*. L.C. Dudok de Wit / Kees de Tippelaar / 1843 - 1913. *Historische Reeks Breukelen*, 1. Uitgave Stichting Historische Reeks Breukelen (co-distributeur Uitgeverij Verloren, Hilversum), 304 blz.

Sint-Annaverering: een aanvulling

De verering van Sint-Anna binnen het gewest Utrecht in de tijd vóór de Kerkelijke Reformatie was breder gespreid dan uit een eerder artikel in dit tijdschrift (jaargang 8, nr. 2, blz. 57 - 66) naar voren kwam.

De heer T. van Ewijk maakte mij attent op het boek van Dr. C.G. Montijn, *Geschiedenis der Hervorming in de Nederlanden* (2de druk, 1868, uitgever D.A. Thieme, Arnhem, 2 delen, 513, resp. 431 + VII blz.). Daarin gaat de auteur onder meer uitvoerig in op de resultaten van een "visitatie der kercken" in de tweede helft van 1593. Temidden van de vele mededelingen, die de visitatoren deden, staat dat ze een Sint-Anna Broederschap hadden aangetroffen in Eemnes (deel 2, blz. 376) en dat er vroeger ook een broederschap van St. Anna was geweest in Wilnis (deel 2, blz. 384).

Het aantal plaatsen binnen onze provincie, waarvan mij bekend is dat ze eertijds deel hadden aan de Sint-Annaverering is daarmee gestegen tot veertien (in alfabetische volgorde: Amersfoort, Baarn, Breukelen, Eemnes, Houten, Jutphaas, Kockengen, Loosdrecht, Rhenen, Schalkwijk, Soest, Utrecht, Wilnis, Woudenberg).

Inzake Kockengen rapporteerden de visitatoren van 1593, dat men daar twee broederschappen had aangetroffen, te weten "tot den Lieven-vrouwenaltaar en van St. Marie Magdalena" (deel 2, blz. 386). Uit Nieuwer Ter Aa noemden ze één, toen reeds opgeheven broederschap, waarover geen nadere bijzonderheden werden gegeven.

Arie A. Mantén